

«МИ ДУМАЛИ ЛИШЕ ПРО ОДНЕ: АБИ ПОДАЛИ ВІД ЦЬОГО ПЕКЛА, СМОРОДУ І ПРИНИЖЕННЯ»

ЦІ СЛОВА НАЛЕЖАТЬ ВИХІДЦЮ З ВОЛИНИ ПРО ПЕРЕБУВАННЯ У КЛЕВАНСЬКІЙ ПЕРЕСИЛЬНІЙ ТЮРМІ, ЩО ЗНАХОДИЛАСЬ У МІСЦЕВОМУ ЗАМКУ НА ПОЧАТКУ 50-Х РОКІВ МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ. ЧОГО ВАРТЕ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ В ОЧАХ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ?

На Волині є село Старий Чарторийськ. Дуже древнє поселення, відоме з початку XII століття. Історично з Клеванем воно перекликається. У 1442-1601 роках Старий Чарторийськ був родовим володінням князів Чарторийських, звідки і одержав свою назву. У той період Чарторийські розділилися на дві вітки, одна з яких осіла у Клевані, в збудованому ними же замку. Не думали представники великокняжого роду, що через віки у їх обійсті постануть школа механізації чи то профілакторія для алкоголіків (хоча свого часу містилися в замку і гімназія, і духовне училище). А тим паче – пересильна тюрма НКВД – відомої зловісної радянської каральної організації. Саме ця сторінка Клеванського замку – найбільш трагічна і маловідома.

Недавно в комп'ютерній базі даних «Спогади про ГУЛАГ і їхні автори», складеній Музеєм Андрія Сахарова, нам вдалося розшукати спогади жителя села Старий Чарторийськ Степана Костюкевича, висланого на початку 50-х років разом з матір'ю на спецпоселення в Сибір. Пропонуємо увазі читачів «КТ» уривок з цих спогадів.

«Я народився у 1938 р. у селі Старий Чарторийськ, Колківського району (тепер Маневичський район) Волинської області. Мої батьки корінні жителі цього села. У цьому селі народилися їхні батьки і матері, їхні дідусі і бабусі.

Село було дуже велике, довжиною близько 7 км уздовж берегів ріки Стир, і розташоване на височині. Усі жителі знали один одного. Жили одноосібно, кожна родина вела своє господарство, обробляли свої наділи землі, косили свої трави на заливних лугах.

З розповідей моєї мами я довідався, що мій прадід, по батьківській лінії, у 30-ті роки ходив у Єрусалим до святих місць пішки. Селяни вважали, що він пропав безвісти, але через рік він повернувся. Був дуже худий, як говорять - шкіра та кості. Весь сивий, за що односільчани прозвали його «Богом». Прожив він 101 рік. Помер від старості, позбавившись розуму в останній рік свого життя.

У 1940 році мого батька призвали на дійсну службу в Червону Армію. Ми з мамою залишилися самі, і

моя мама вирішила повернутися від свекра в дім до своїх батьків, де, крім нас з мамою, проживав її молодший брат.

Велика Вітчизняна війна увірвалася в наше життя зненацька. Німці йшли по вулиці з засуканими рукавами гімнастерок, на їх грудях висіли автомати. Мені, хлопчикові, було страшно. У 1943 році, коли Червона Армія розгромила німецьку армію і погнала її на захід, німці, у терміновому порядку, почали гнати наших односільчан у Німеччину. Моя мама потрапила в списки, складених старостою, для відправки на чужину. Мама вирішила сховатися в своїх родичів на іншому кінці села. Ховалися ми в ямі, викопаній на городі. У ямі було, як мені тоді здавалося, багато народу, мені не вистачало повітря. Я задихався і починав плакати. Відкривали кришку люка, і я заспокоювався.

Коли ми ранком вийшли з ями, німці залишили села. Ми з мамою пішли додому. По дорозі хтось з маминих знайомих повідомив її, що її батько розстріляний німцями.

Прийшли додому і довідалися страшну звістку: при відступі німці розстрілювали всіх чоловіків і підлітків старших 15 років. Немічних старих, що ледь ходили, виводили за кут хати і відразу розстрілювали... Чоловіків гнали партіями, під приводом будівництва мосту через річку. Але їх вели на розстріл. Змушували копати яму і разом з поліцейями розстрілювали з кулеметів і автоматів. У ямі, у якій був розстріляний мій дід (мамин батько), лежало 350 чоловік. Коли з ями дістали тіло діда, то в оці в нього з'явив отвір, а задня частина потилиці була цілком вирвана. Розстрілювали розривними кулями, вважали так надійніше...

По війні поступово в селі налагоджувалося мирне життя. Але податки були драконівські. Повинні були здати: хліб, м'ясо, яйця, молоко, вовну... Ніхто не вникав, є в тебе корова, чи вівця. Курей не маєш, а 280 яєць повинен здати. Податком обкладалися навіть фруктові дерева. Тому, люди вирубували їх, щоб не платити податки. Пеньки від вирубаних дерев викорчовували, а ями від них засипали землею і ретельно маскували.

У 1947 році наступив страшний голод. Багато людей померло від виснаження, хвороб і важкої селянської праці. Селяни їли кропиву, лободу, щавель. З лободи мама умудрялася пекти корж, додаючи в цю гірку зелену масу небагато крупи для клейкості.

У 1950-1951 р. на Західній Україні почалася масова колективізація приватних подвір'їв. Бажаючих вступити в артіль було мало, і колективізація перетворилася в добровільно-примусову форму вступу в колгосп. Забирали сільгоспінвентар, упряж, коней, корів, свиней, овець. Усю худобу зганяли в наслід побудовані загонки, зовсім не пристосовані для такої кількості тварин, їх не могли вчасно і достатньо нагодувати і напоїти...

«...ДУЖА ДІВЧИНА ПРО ОДНЕ: АБИ ПОДАТИ ВИШЬОГО ПЕКЛА, СІ СОРОДУ ПРІЗВІЩЕННЯ»

По ночах люди крали свою їдучу і забавляли її на м'ясо. М'ясо заковували в землю, ховали, щоб ерватувати родину від голоду. Працівники НКВД шукали і, якщо м'ясо знаходили, хазяїв забирали, саджали у в'язницю, вислигли на спецпоселення і під тортури змушували давати покази на друзів, на сусідів, знайомих - як на людей не благонадійних до радянської влади. Судили не було, усе вирішували так звані «трийки» за числа карателів, парторгів і прокуратури. Тоді ж почалися масові репресії проти народів Західної України. Саджали, вислигли на спецпоселення десятки тисяч сімей. В основному, це були вдови з дітьми, заслужені «триємки» за доноси, обмови. Для спецпоселення відводили найсуворіші місця в сідкому і Західному Сибіру - Магадан, Пенора, Воркута, Перм, Красноярський край, Кемеровська і Тюменська області, Сімея і Томська області, Казахстан.

Як правило, виселення проводили в літню пору. А відправляли на спецпоселення з пересильних пунктів. НКВД прикривали на сайтанку, коли мирно спали дорослі і діти. Оточували хату, підганяли до дверей до автомашини і наказували збиратися. На збори відводили 1,5-2 години, дозволялося взяти продуктів на три дні і, якщо в

однорічних дітей. Поставили в ряд, переішли. Добре запам'ятав наглядча на прізвисько Блохи. При підрахунку, коли він називав чергового в'язня по рахунку «польоту» (50), то промовив: «Польота не так товста, але акуратна».

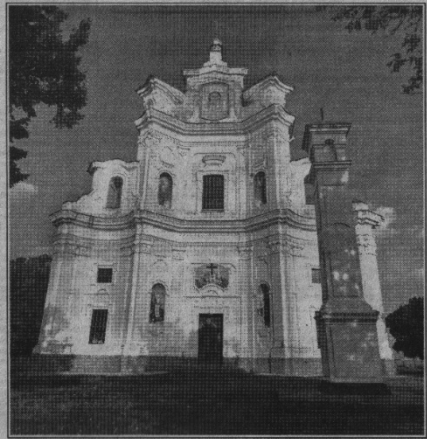
Ця цифра випала на жінку - небагато товстшу за інших і всі дорослі і діти, сміялися. Перед сном двох чоловіків з нашої камери, у супроводі наглядча, внесли металеву 200 літрову бочку. Так я вперше довідався, що таке «параша». До ранку в камері пострія стало стерте, дихати було важко, стояв суцільний сморід, що виходив з параші і людського поту.

Перезарядували в камері нас по два рази в день, ранком і ввечері. Сиділи в цій пересильній в'язниці у м. Клевань понад півтори тисячі чоловік. Сиділи без суду і слідства по 6 місяців, і всі чекали, скоріше б відправили. Не задумувалися, що буде в дорозі і куди завезуть. Аби подати від цього пекла, смороду і прикинення.

У середині грудня 1951 року нас повезли в лазню, пройшла чутка, що готують до відправлення в Сибір. Жінки в лазні мисили після нас. З розповіді мами я довідався, що під час миття в лазні, коли вона піднімала із загального казана щерб окропу, хтось підشوухнув її під ліву праву руку, і вона все цеboro

допомогти медикаментами. Конрой відповів: «Не положено!». Один раз уночі, я почу розмову, що відбувалася між цими жінками: «Матір незабером помер. Що буде з цим хлопчиком? Хто його візьме?». Розмовляли про мене. У мене замрло серце, я не міг собі уявити, що мами не стане. Одна з них говорила: «Я б узля, так у мене трос, не потягну». Друга каже: «У мене теж двоє, але візьму і третього, не віддавати ж його цим родам». Від страху і образи за несправедливість у житті, я тихенько проплакав усе ніч. У душі молив Бога, щоб допоміг мамі, щоб я не залишився сиротою.

Наввечі, Бог почув мої молитви і прохання, на достійний день мами стало краще, але опритомніла, відкрила очі і попросила пия. Яка радість була в моїй душі і як радувалися ці жінки за одужання моєї мами і за мене. Пізніше від мами я довідався про місце цієї жінки, що сказала: «Я візьму хлопчика, у мене двоє, нехай буде і третій». Це була Гуліневич Тетяна, жінка із сусіднього села Новосіли. Коли в селищі Урал, тоді Байкальського району Тюменської області, побудували новий барак для українських спецпоселенців, нас з мамою оселили в одній з кімнат разом із Гуліневич Тетяною і її дітьми - Катрусю і Ваною. Площа цієї кімнати була 9 кв. м, разом із

Домніканський костел у селі Старий Чорторієць.

безрозими дошками, а між ними засипана дерев'яна тирса. Так і

потім снайпером пройшов всю війну, має численні бойові нагороди,

перевезення людей автомашини ЗИС-5 або полуторки, і відвозили в невідомому напрямку. Згадую про це з болем у серці, зі здриганням у душі...

За нами приїхали 4 серпня 1951 року 3 години ночі. Коли виїхали автомашини за село, то побачили, що везуть нас не одним, у колоні йшло понад десять вантажків, на яких везли наших односельчан. Ми побачили, що нас везуть в обласне місто Лудцк. Поки нас везли, за 75 км. від нашого села, колона автомашин з жінками і дітьми виступає до 30-ти. Від м. Лудцка автоколонна повернула в містечко Клевань.

У Клевань нас привезли надвечір. Це було в в'язниці, розташована в стародавній фортеці. Загнали нас у камери на пари у два пруси. Наша камера розташовувалася на другому поверсі, була дуже велика, але і помістили нас у ній понад 100 чоловік різної статі і віку, навіть

і жовота. Маму принесли в камеру вже без свідомості. Викликали лікаря, лікар надав першу допомогу, але в лікарню не поклали, і відправили в Сибір теж не відклали. Такі заштовхували маму у напівсвідомому стані разом з усіма у вагоні для худоб, у яких по середині велича стояла груба буржуйка, а по обидва боки настіли обладнані, двохрусні нарки.

Мама протягом 7 днів знаходилася без свідомості. Тільки 3 рази, під час стоянки на великих стаячків, у вагон приходили лікарі. Інший час мамі допомагали жінки, що також як і ми, їхали з дітьми на спецпоселення.

Я добре пам'ятаю, вони стругали філітовий чорний ринний олівець (його стрижень) у окрему холодну воду, розм'яшували до кольору марганцю, мочили в ній ганчірку і прикладали до грудей. Іноді вони зверталися до коною, просили

але ми і щорно були дуже раді. Це я розповів, забувши наперед, а поки нас, жінок з дітьми, погано одягали і погано везли для сибірських морозів, везли в невідомий нам холодний край.

У Тюмень нас привезли надвечір, було дуже холодно. З розмов мами кінюваним я зрозумів, що мороз стояв мінус 37 градусів, діти в такому одязі можуть не витримати.

До вагончик підігнали криті брезентові автомашини, нас передали іншому конвою із собаками. Конвой був ортячий і білі комужки і сірі валічки. Виварок тримали на повідках. Повезли нас у ніч, у невідомий нам пункт призначення - Уральський лісовозовий, що знаходився за 150 км від Тюмені і 90 км від Тюбильська. Про це я довідався набагато пізніше. Щоб діти не змерзли в дорозі, жінки обмотували їх ковдрами, ноги теж замотували в ганчірки. Але мороз пронизував наскрізь, ні я не відчував. Багато дітей плакали від болю в поклятих ногах і руках...

Приблизно через 3 години їзди, біля 12-ти години ночі, автомашини зупинилися і нас по одному конвою заводили у якийсь будинок, де нам давали по окремій окропу, щоб відпочити душу. Це було село Покровка, розташоване в 88 км від м. Тюмені по Тюбильському тракту.

На ранок нас підвезли до річки Тобол, де нам треба було піти по льоду перейти ріку. По льоду йшли ланцюжком по одному, в основному, жінки і діти. З боків, попереду і позаду, йшов конвой із собаками. Нас попередили: «Крок вліво, крок вправо - вважається втеча. Стріляти будемо без попередження!». Ми були настільки змерзли, що ледь пересували обморожені ноги, і ледь ворухили руками.

Потім нас повезли до пункту призначення. У селищі Урал, Байкальського району Тюменської області нас привезли ранком, за кілька днів до нового 1952 року. Розмістили нас 4 родини (10 чоловік), як нам сказали, тимчасово, у напильному будинку, із трубіно-стайковиком і плитою посередній.

Будиночок цей нагадував сарай для худоби площею 18-20 кв. м, оббитий із двох сторін необрізаними

працювали на лісовозові, а ввечері втомлені, зобов'язані були ходити в спецкомандатуру відмічатися. Щоденне відмічання у спецкомандатурі продовжувалося до кінця 1953 року. У 1954 р. відмічались один раз на тиждень, а потім один раз на місяць.

У 1952 р. у селищі Урал було побудовано останній великий барак. Його прозвали українським, тому що в основному проживали в ньому родини українців. З торця бараку була квартира управління лісовозоводу. 3,15 тисячі населення у селищі жили в 16 національностей. Були бараки калмицької, литовської, естонської, німецької, де жили німці, вислані в Поволжя. Інші проживали в окремих будинках.

Після березня 1953 р., смерті Сталіна, дозволили будувати свої окремі будинки. Лі і дошки відшукали безкоштовно.

Але лико, як говорять, не приходить одне. У 1952 році мама занедужала червним тифом. Її відвезли в районну лікарню с. Байкалово за 25 км від поселення. Я залишився один. На той час нам з мамою дали кімнату в литовському баракі. Разом з радостю, що перешли-то ми живемо окремо, прийшла важка хвороба - тиф. У лікарні маму обстригли нагого, виглядала вона страшно. До цього в неї було красиве чорне волосся. Люди й у цьому баракі були добрі, шкочували мене. Хто дає шматок хліба, хто картоплину. Соромно стало за себе. Мені 14 років, і я вже повинен сам себе годувати і мамі допомогти. Школа в селищі була початкова, а щоб далі продовжувати навчання, треба було їхати в Байкалово і жити в інтернаті. Це коштувало грошей, нехай і невеликих, але в мамі цього не було. Заробляла вона 350-450 руб. на місяць. Цього ледь вистачало на їжу. Тому я вирішив йти працювати...

Степан Костюкович підлітком почав працювати на сибірських лісовозовіях. Не один раз змерзав у тазаї. Але вивчив. На спецпоселенні поодружує з майстром з лісовозовіаль калмиком Павлуєм і був вражений, що того - фронтовика, який розвідником, а

фронтовиком, в основному скаржиться на три бойових орденів. Але на Павлуєві стояло тваро - він народився калмиком, а еусалтий «кремльський зорець» одного разу вирішив, що всі калмики зрадники. Трагічно було і для десяти тисяч жителів Західної України, які за визначенням господарів радянської імперії, стали «пошибниками націоналістів». Серед них був і малопітний Степан Костюкович.

Він так і не повернувся на батьківщину. Працював у Тюменській області конюхом, воїном, потім брав службу в армії. Трудову діяльність закінчив у місті Володимирі Російської Федерації директором однієї автобазу. Він, як і його матір, у 30-х роках були репрілітовани (батька він втрапив ще у дитинстві).

Сьогодні історія повторюється як трагедія. Червоному кремльському «доброістату» знову забавляється стати імператором. Територіальні зазіскання і ненажерливе устремління очолити міжнародний «русій мир» перетворилися в абсурд і мало що не у паначену: росіяни обивають українців, українці - росіян. А мильте їх німці. Ось чому сповідаю таких людей як Степан Костюкович не втрачають своєї актуальності і сьогодні. Вони красномовно свідчать, у що перетворюються диктаторські замашки і нехтування людською як такою.

Відома російська правозахисниця Валерія Новодворська, яка недавно пішла з життя, якось сказала, що росіяни, покляні стали на коліна перед українцями і вилчилися перед ними за кров і золотоміори, за страждання і знищення протягом багатьох років країнці синів і дочок українського народу.

І серед росіян може прозвучати голос правди. Хоча зараз забавляють з них якось убого, не дивлячись на не зовсім розуміти, з точки зору здорового глузду, і недобренько «вєлиторуську» відорую.

Підготував В. ПАРФЕНЮК. Закінчення. Початок на 1 стор.

Стіни клеванської твердині пам'ятають багато трагедій...